

YAYINLAR

TÜRKİYE TEKTONİĞİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİN TARİHÇESİ

M SEMİH ULAKÖĞLU

İ. Ü. Jeoloji Mühendisliği Bölümü, İstanbul

ÖZ: Bu yazıda; Jeolojinin uygulanmaya başladığı yıllardan bu yana, Türkiye Tektoniğindeki gelişmeler aşamaları ile tarih sırasına göre sıralanmakta, bu konudaki araştırmacı bilim adamları görüşlerinin esasları özetlenmektedir.

Anadolu'nun tektoniği ve konumu eskiden beri pek çok yerbilimciler tarafından yorumlanmaya çalışılmış ve halen de çalışılmaktadır.

Yurdumuzun tektoniği hakkındaki yorumlamalar; NAUMAN (1896), ARG AND (1924), STAUB (1924), 8EIDLITZ (1931) ve KOBER (1931) gibi Jeologlar tarafından, Türkiye'yi uzunlamasına üç kuşak şeklinde (Fontid, Ara masifler ve Torid), Alp stili tektoniği içindeki görüşleriyle başlamıştır.

İlk ayrıntılı çahgmalar OHAPUT (1931, 1936, 1947) de başlamış ve Türkiye'yi Alp kıvrımlanması içinde bugünkü konumunu açıklamayı amaçlamıştır, ARNİ (1939) da, Ülkemizi boyuna beş ana tektonik üniteye ayırarak (Pontid-Anatolid-Torid-İranid ve Kenar kıvrımları) ilk ciddi yapısal sınıflamayı yapmıştır. Daha sonraları da az çok bu esaslar çerçevesinde geçerlilik ve güncelliğini korumuş olan bu ayırım, önemini yitirmemiştir. SALAMON CALVİ (1940) daha çok sıra dağlar ve platoların konumuna bakarak, yani morfolojik özelliklere dayalı pekçok tektonik üniteler halinde incelemeyi uygun bulmuştur, PARE JAS (1941) ise; Türkiye'nin Alp orojenezini esasında Rusya platformu ile Arabistan bloku arasında sıkışması ve bunun sonucu; enine kıvrım eksenlerinin ve boyuna daf silsilelerinin oluştuğunu ileri sürerek, Anadolu'nun Tektoniği konumunu yedi transversalle açıklamıştır, BLUMENTHAL (1946) da Arni'nin sınıflamasını genişleterek, Anadolu'yu yedi ana tektonik birliğe (Pontid, Anatolid, Orta Anadolu Ara masifi, Torid» tranid, Irakid ve Suriye-Arabistan bloku) ayırmıştır, EGERAN (1945 ve 1948) de Arni'nin boyuna beş tektonik kuşağı, tali tektonik ünitelere ayırarak (Pontid, Anatolid, Ara zon, Torid, Ege-İranid, Anadolu-İran, Kenar kıvrımları) yorumlamıştır, PINAR ve İLHAN (1954) Anadolu'nun Tektonik Ünitelerine daha değişik bir açıdan bakarak, genç orojenik ve epirojenik hareketleri dikkate alınarak incelemeyi yeğ tutmuşlardır, TEN-DAM ve TOLUN (1961) de Türkiye'nin boyuna kuşaklarının dışında orojenik üniteler, masif çekirdekler ve magntatik faaliyetleri gözönünde tutarak birçok yönlü tektonik birlikler şeklinde incelemiştir, KETİN (1950, 1960, 1986 ve 1977) yine Arni'nin tektonik ünitelerini esas alarak, bunları dört kuşak (Pontid, Anatolid, Torid ve Kenar

kıvrımları) şeklinde kabul etmenin daha uygun olacağını ileri sürmektedir, BAYKAL (1974) Akdeniz Jeosenklinele dahil olan ülkemizin uzun eksenine paralel beş tektonik ve stratigrafik birliklere (Pontid, Anatolid, Torid, İranid ve Kenar kıvrımları) ayırmanın doğru olduğunu belirtmiştir. BRINKMANN (1976) da, Türkiye'nin bu günkü tektonik konumunu (Kaledoniyen-Hersiniyen tektojenler dışında, Yağlı Alpidik, Orta Alpidik, Geng Alpidik ve Geç Alpidik) Alpidik Tektojenlere ayırarak yorumlanmıştır, İLHAN (1976) ise Yurdumuzun Alp orojenik kugağı içinde, Akdeniz bölümünde yer aldığı ve tektonik çizgilerinin (Kuzey Anadolu kıvrımları Dış bölgesi, Kuzey Anadolu kıvrımları iç bölgesi, Güney Anadolu kıvrımları dış bölgesi, Ara kıvrımları, Ara masifler ve Ön çukurluk ve Kenar kıvrımları) yeni veriler ışığında değerlendirilmesi ile de; daha önceleri PINAR ve İLHAN (1954) teklif ettiği şekliyle az çok geçerliliğini koruduğunu yinelemektedir.

Son yılların güncellik kazanan levha tektoniğinin, yurdumuz yapısal konumuna; çalışmalar yeterli düzeyde olmamakla beraber, yersel çalışmaların ileride birleştirilerek yeni yorumlar getireceği hiç kuşkusuzdur. Bununla beraber; MC KENZİE (1972) ve D1W1İ (1972) gibi bölgesel levha tektoniğinin düşünürleri, Anadolu'yu birçok plakaekklara ayırarak görüşlerini genel anlamda açıklamışlardır. Yine; ATAMAN ve DİĞERLERİ (1874, 1975), Anadolu'nun Levha Tektoniği yorumlarını, Özellikle Kuzey Anadolu fayının üzerinde durarak ortaya koymaya çalışmışlardır, Çok yeni iki Tektoniksel çalışmada; ŞENGÖR (1980) "Türkiye Neotektoniğinin Esasları" ile YILMAZ (1981) "Atlantik Tip Kıta Kenarının Pasifik Tip Kıta Kenarına Dönüümüne Türkiye'den Örnek" adlarıyla gerçekleştirildi. Her iki varsayımda; Türkiye'nin bu günkü Tektonik konumunun gelişimini, aşamalarını, Plate Tektonik modellerle ortaya koyarak yeni yorumların hizmetine açmaktadır.

Bütün bu çabalar gelecek genç kuşakların Türkiye Tektoniğine temel olacak verilerini oluşturmakta; bundan sonraki pek çok modellerin tasarlanıp güncel olmasının şekillenmesini sağlayacaktır.

-DKÜtNtLEN BELiGEUQB

- ARGAND, E., 1924, La Tectonique de L'Asie, C, R, Congrès Géol Intern. XIII. Sess, Belgique, 1922, fas. I.
- ARNÍ, P., 1939, Anadoiunun umumi bünyesi ile minerai ve petrol yatakları arasındaki münasebetler, M.T.A. Dergisi, sayı 2, s, 21-20
- ARNÍ, P., 1930, Şarki Anadolu ve Mücavir Mıntıkların Tektonik Ana Matları. M.T.A. Yayının, Seri B, ©ayı i
- ATAMAN, G. ve DİĞERLERİ 1074, Plaka Tektonif İ tikeleri. Hacettepe Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi.
- ATAMAN, G. ve DİĞERLERİ 1975, Kuzey Anadolu Fay zomı bir Paleo-Benioff zonu olabilir mi? M.T.A* Dergisi, sayı 84, s, 112-118,
- BAYKAL, P., 1974, Historik Jeoloji, töt Üniv, F, F. Yayını eayı 2002/127
- BLUMENTHAL, M., 1946, Die neue geologische Karte der Türkei und einige ihrer stratigraphischen tektonischen Grundzüge. Eclogae Geol, Helv. Vol. 39, no, 2
- BRINKMANN, R., 1976» Geology of Turkey. New-York
- CHAFUT, E., 1931, Türkiyenin Tektonik Tarihçesine Umumi Bir Bakış, Ist, Darülfünunu Jeoloji Enstitüsü neşriyatından, gayı 6
- CHAFUT, E., 1986» Voyages D'études géologiques et géomorphogéniques en Turquie, Mémoires de L'institut Français D'Archéologie de Stamboul
- CHAFUT, B., 1947, Türkiyede Jeolojik ve Jeomorfojenik Tetkik Seyahatları, t. Ü. Coğrafya Enst. Yayını sayı 11
- DEWEY, J, p., 1972, Plate Teetonics, Scientific American, 226, B, pp, 56*68
- E3BEAN, N., 1945, Türkiye'de yeni yapılan Jeolojik ve tektonik etüdlerin Alp tektonik bilgileri üzerindeki tamamlayıcı tesirleri, M.T.A, Dergisi, sayı 2/34, s. 310-335
- EGERAN, N, ve LAHN, E., 1948, Türkiye Jeolojisi İLHAN, E., 1976, Türkiye Jeolojisi. O. D, Tek, Üniv. Yayını, sayı 51
- KETİN, I, 1959, Türkiyenin Orojenik Gelişmesi. M.T.A. Dergisi, sayı 53 s. 78-86
- KETİN, İ, 1960, 1/2 500 000 ölçekli Türkiye Tektonik Haritası Hakkında Açıklama. M.T.A, Dergisi, sayı 54, s, 1-7
- KETİN, t, 1966, Anadoiunun Tektonik Birlikleri. M.T.A. Dergisi, sayı 66, s. 20-34
- KETİN, İ, 1077, Türkiyenin başlıca orojenik olayları ve Paleocoğrafik evrimi, M.T.A. Dergisi, sayı 88, a. 1-4
- KOBER, L., 1931, Das Alpine Europa, Berlin
- MG KENZIB, D. P., 1972, Active Tectonics of the Mediterranean region Geophys, Jour, Royal Astr. Soc, 30, pp 109-185
- NAUMAN, E., 1896, Die Grundlinien Anatolians und Zentralasien, Geogr, Zs, 2
- PAREJAS, E., 1941, Türkiyenin Arzani Tektonifi, L Ü. P. F, Monografi, sayı 1, s. 106
- PINAR» N. ve İLHAN (LAHN), E., 1954, Türkiye Tektonifi hakkında yeni düşünceler. Türkiye Coğrafya Dergisi, Ankara
- SAİAMON-CALVÍ, W., 1940, Anadoiunun Tektonik bünyesi hakkındaki Almanca tezin bir hülasesi. M.T.A, Dergisi, sayı 1/18 s. 30-35
- SEIDLITZ, ?. W, 1931, Diskordanz und Oogenese der Gebirge am Mittelmeer. Berlin,
- STAUB, R., 1924, Der Bau der Alpen, Bern.
- SENGÖR, A. M. O., 1980, Türkiyenin Neotektoniğinin Easları T. J, K, Yayın Ankara, s. 1»40
- TEN DAM, A. ve TOLUN, N., 1961, Struttura e Geologia della Turchia. Estratta dal "Bollettino" della Societa Geologica italiana. Vol. İXXK, Fase, III
- YILMAZ, Y., 1981, Atlantik tip bir kıta kenarının Pasifik tip bir kıta kenarına dönüştümüne Türkiyeden örnek, T. J. K, Yayını Ankara

TÜBKİYE JEOLojİSİNE İLİŞKİN YAWNLAE

M, SEMİH ULAKOĞLU İÜ, Jeoloji Mühendislik i Bölümü, İstanbul

ÖZ : Türkiye Jeolojisine ilişkin çalışmaların genel olarak sonuçlandırılmaları ile orta.ya konulan yayımlanmış yapıtlar, tarih sırasına göre, içeriklerinin esasları özetlenerek verilmektedir.

Türkiye Jeolojisine ilişkin yurdumuzda ve yabancı ülkelerde yayımlanmış derlemeler ve kitaplar zamanımıza kadar hayli artmıştır. Bunlardan en önemlileri yayım tarihlerine göre şöyle sıralanabilir;

TCHİHATGHEFF, P, DE (1866 — 1869) - ASIE MINEURE (Géographie Physique Comparée,, Géologie» Paléontologie) : Araştırmacı bilim adamı tarafından Türkiye'nin çeşitli yerleri gezilerek; belkide Türkiye'nin ilk Jeolojik verileri toplanmış, bu bilgiler 5 ciltlik bir yapıt halinde Paris'te Fransızca olarak yayımlanmıştır,

OH ABUT, E, (1936) — VÖYEGES D'ETUDES GEOLOGIQUES ET GEOMORPHOGENIQUES EN TURQUIE: Araştırmacının Türkiye'de bulunduğu yıllarda Anadolu'daki uzun seyahatleri sırasında gözlemlerini ve daha

sonraki incelemelerini kapsayan kitap, Fransızca 312 sayfa ve 28 planştan oluşmuştur. Paris'te basılan kitap çeşitli kütüphanelerde mevcuttur,

CHAPUT, E, (1047) — TÜRKİYE'DE JEOLojİK VE JEOMORFOJENİK TETKİK SEYAHATLARI : Yazarın yukarıda belirtilen Fransızca eserinin Ali TANOĞLU tarafından Türkçeye çevirisi» t.Ü. Coğrafya Enstitüsü tarafından yayımlanmış yapıt, 326 sayfa ve 28 levhadan oluşmaktadır. Bu çeviri eserin ikinci basımı yine 1976'da Ali TANOĞLU tarafından yapılmış ve İ.Ü, Cofrafya Enstitüsü yayınları arasında yer almıştır.

EGERAN» N. ve İLHAK (LAHN), E, (194S) ^ TÜRKİYE JEOLojİSİ: Türkiye'nin stratigrafisi ve tektonifinin ana hatlarını içeren derlemede aynı zamanda kom-

bu ülkelerde jeolojisine kısaca değinilmiştir, 206 sayfalık yapıt Ankara'da basılmıştır,

BBENTÖZ, C. (1956) — TÜRKİYE JEOLJİSİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ: Birçok çalışmalardan derlenen bilgiler yazarında görüşlerinin ışığı altında, Yurdumuz devirlerinin özetlenmesi şeklindedir. Yapıtın sonuna genli bir literatür sıralanmıştır. Bu eser M.T.A. Enstitüsü, dergisi Sayı 48 de yayımlanmıştır,

PAMİR, H.N. (1960) — LEXIQUE STRATIGRAPHIQUE INTERNATIONALE: Uluslararası Stratigrafi sözlüğünün L. DUBERTRET yönetiminde ki ASYA bölümünün Türkiye konulu kısmını değerli yerbilimcilerden H.N. Pamir, J.E. Ohaput (bayan Ohaput) un işbirliği ile hazırlanmıştır. Uluslararası Jeoloji Kongreleri Stratigrafi komisyonunca yayınlanan eser, Paris basımlı olup, Fransızca ve 93 sayfa ile Türkiye'ye ilişkin çeşitli jeoloji haritaları içermektedir. Türkiye jeolojisinin Formasyon ve Devirlerinin karakteristik fosil ve litolojileriyle tanımları yapılmıştır.

ERENTÖZ, C. (1966) — TÜRKİYE STRATİGRAFİSİNDE YENİ BİLGİLER : İki 1956 yılında hazırlanan Türkiye'deki jeoloji birimlerinin genel dağılımı ve stratigrafi konularında yeni çalışmalarında eklenmesi ile sunuluşu, M.T.A. Enstitüsü Dergisi» No 66 da makale şeklinde yayımlanmıştır.

CAMPBELL, A.S. (1971) — GEOLOGY AND HISTORY OF TURKEY: Libya petrol aramaları kurumunun Tripoli 13 cü saha konferansı için hazırlanan ve BRINKMANN'ın da katkıları ile ortaya çıkarılmış eserde; Türkiye'nin tarihi ve coğrafyası, Türkiye'nin jeolojisi ve jeolojik gezi notlarını kapsamaktadır. Kitap 511 sayfa olup Campbell tarafından derlenmiş ve Printed in Italy by Grafiche Trevisan, Castel Franco, Veneto'da basılmıştır,

BAYKAL, A.F. (1971) — HİSTORİK JEOLJİ : K.T.Ü. Yerbilimleri Fakültesinde ders kitabı olarak hazırlanan yapıt içinde Türkiye Jeolojisine de ayrıntılı ve fenif yer verilmiştir. Araştırmacının uzun yıllar saha gözlem ve yorumlarını da kapsayan eser 136 sayfa ve çeşitli harita kesit ve karakteristik fosil resimleri ile

tamamlanmıştır. Yapıtta, Stratigrafi, Paleocoğrafya, Paleontoloji ve Sedimenter kayalar Türkiye'deki Tektonik kuşaklardaki konumuna göre anlatılmıştır, ikinci basımı 1974 yılında İ.Ü. Fen Fakültesince yapılmıştır, İLHAN, M. (1976) — TÜRKİYE JEOLJİSİ : Araştırmacının daha Önceleri N. EGERAN'la 1048 yılda yayımladığı eserin 28 yıl sonraki gelişmeler ışığında hazırlanmış stratigrafi ve tektoniğe daha çok ağırlık verilmiş eser 289 sayfa ve çeşitli şekil, harita, kroki ve kesitlerden oluşmuştur. Ortadoğu Teknik Üniversitesi ders kitabı olarak hazırlanan yapıt Ankara'da basılmıştır.

BRINKMANN, R. (1976) — GEOLOGY OF TURKEY: Yurdumuzda uzun yıllar çalışmış olan yerbilimci bilim adamının bu yapıtı daha çok stratigrafi ve stratigrafik korrelasyona dayalı Türkiye'nin jeolojisi'dir. Ayrıca Türkiye'nin Paleocoğrafyası, yapısal jeoloji, Petrolojisine de geniş yer verilmiştir. Büyük bir titizlikle ve geniş kapsamlı literatüre dayalı birçok bilim adamlarının görüş ve yorumları yazar tarafından noktalanmıştır. Yapıt 158 sayfa olarak hazırlanmış ve Elsevier Scientific Publishing Company tarafından yayımlanmıştır (Amsterdam - Oxford - New York).

BRINKMANN, R. (1976) — TÜRKİYE JEOLJİSİNE GİRİŞ : Ege Üniversitesi Yerbilimleri Fakültesi için ders kitabı olarak yazarın Geology of Turkey'den çevirimi ve özetlemesi O. KAYA tarafından yapılmıştır. Eser 155 sayfa olup, çeşitli harita, kesit ve şekillerden oluşmaktadır.

YALÇINLAR, T. (1976) — TÜRKİYE JEOLJİSİNE GİRİŞ ; İ.Ü.B.F. Coğrafya Enstitüsüne ders kitabı olarak hazırlanmış eser; Türkiye Jeolojisine Paleozoyik Stratigrafisi açısından çeşitli yerbilimcilerin ve uzun yıllar bu konuda çalışmış yazarın özellikle Paleozoyik ait kendi katkılarının bir araya getirilmiş şeklidir, 280 sayfalık eserde metin içi ve dipnoda pek çok jeoloji harita, kesit ve krokileri yer almaktadır, Ayrıca eserin sonunda Fransızca çok geniş, bir özet vardır. Metin dışı olarak da İstanbul bölgesi üzerine yine yazara ait 1/100.000 ölçekli renkli bir jeoloji haritası eklenmiştir.